

Желіба О.В. Урок історії: спроба відповіді на виклики сьогодення // Історія в рідній школі. – 2015. - №4. – С. 15-18.

Розвиток сучасних інформаційних технологій та зростання доступу школярів до інформаційних ресурсів створюють нові умови для процесу навчання історії. Учитель, яким би він не був ерудитом, у висвітленні історичних фактів не може конкурувати ні кількісно, ні якісно з можливостями ресурсів мережі Інтернет. Виникає питання: а чи варто конкурувати?

Серед спадку національних методистів існує значний доробок досліджень уроку історії. Проте, не зважаючи на детальні дослідження елементів уроку із використанням сучасних розвивальних технологій та концепції критичного мислення, у школі продовжує домінувати репродуктивні форми навчання історії. Отже, при достатньо якісній сучасній теорії методики навчання історії, практика навчання історії залишається в полоні традиційних освітніх концепцій. Зважаючи на це, метою даного доробку є формування нової концепції навчання історії у 10-11 класах.

До розгляду проблеми типу уроку пропоную підійти через призму мети навчання історії. Дидактична мета формується на основі компоненту навчання, тобто визначає, який компонент навчання необхідно реалізувати в даний момент. На основі дидактичної мети формується як основні типи, так і основні етапи уроків історії:

Компонент процесу навчання	Стимулюючо-мотиваційний	Цільовий	Зміст навчання	Діагностичний	Оцінювально-результативний
			Операційно-діяльнісний		
Етап процесу навчання	Підготовка до навчання	Визначення мети і завдань	Ознайомлення із новим матеріалом	Закріплення нового матеріалу	Перевірка навчальних досягнень
Тип уроку (етапи вивчення теми)	Урок повторення	Вступний урок	Урок новини	Урок узагальнення	Урок атестації
	Комбіновані уроки				
Етап уроку	Активізація опорних знань	Визначення теми, мети і завдань	Вивчення новини	Закріплення нового матеріалу	Перевірка домашньої роботи

Проте, дидактична мета є радше механізмом, ніж метою руху. Мета навчання відображається у реалізації мети уроку:

<i>Вигляд у плані-конспекті уроку</i>	<i>Педагогічна категорія</i>	<i>Суть</i>
<i>Освітня</i>	<i>Знання</i>	<i>Накопичення певної суми фактів, необхідної для вирішення певних життєвих завдань</i>
<i>Розвивальна</i>	<i>Уміння</i>	<i>Розвиток критичного мислення, яке дозволяє вирішувати певні життєві проблеми</i>
<i>Виховна</i>	<i>Поведінка</i>	<i>Сприйняття життєвих цінностей, які дозволяють діяти в рамках суспільно визнаних життєвих цінностей</i>

Очевидно, що розташування елементів мети уроку у плані-конспекті відображають не ієрархію їх важливості, а шлях становлення цілісної системи компетентностей: на основі певної суми фактів за допомогою критичного мислення формуються життєві цінності школярів, які дозволяють їм стати повноцінними громадянами національного та світового суспільного простору.

У своїй меті, історична освіта близька до мети шкільних курсів національної та світової літератури. Головне, що їх вирізняє, це рівень знань: історики формують світогляд на основі реальних фактів (*тому важливим елементом навчання історії є критика історичних джерел*), а літератори на основі штучних, віртуальних суспільних побудов (*при цьому не варто відкидати певний історизм в історичних літературних творах*).

Процес навчання, в залежності від змісту навчального процесу, відбувається на кількох рівнях:

- мікрорівень – вивчення окремих понять, фактів; навички (*елемент уроку*);
- мезорівень – вивчення окремих процесів, явищ; прості уміння (*урок*);
- макрорівень – вивчення окремих тем, структур; складні уміння (*розділ*);
- мегарівень – вивчення навчального курсу; компетентності (*навальний курс*).

Наразі макрорівень перевантажений вивченням понять і фактів, що не дозволяє вийти на мезорівень. Так, учні мають накопичення окремих елементів структури, та не бачать цілісного процесу; мають окремі навички, та не мають сформованих умінь.

Як сьогодні відбувається реалізація мети навчання історії на більшості уроків? Вчителі вважають всі компоненти навчального процесу важливими, тому в школі домінує комбінований урок. Інколи, з причин значного масиву фактичного матеріалу, з комбінованого уроку може випадати етап закріплення навчального матеріалу. При такому підході домінує освітня складова мети уроку: більшу частину часу учитель організовує учнів на роботу з накопичення фактів, залишаючи мінімальне місце для розвитку критичного мислення та виховання.

До чого приводить домінування системи накопичення фактів? До недоліків навчання. Головні з них:

- орієнтованість на середнього учня (*щоб слабкі могли зрозуміти хоч щось, а сильні отримати якусь оригінальну новину*);
- часто висока складність навчання для слабких учнів як за рахунок темпу, так і змісту навчання (*значний обсяг навчального матеріалу вимагає швидкого темпу навчання*);
- неможливість повної реалізації в навчальному процесі індивідуальних особливостей учнів (*процес накопичення фактів складно здійснювати «з різною швидкістю»*).

Кількадесят років тому такий підхід був виправданий ідеологічно та ресурсно. Ідеологічно, бо багатьом учителям (*щоб не було особистих проблем*) було більш комфортно підготувати учня знаючого ніж думаючого. Ресурсно, бо в певні періоди історії підручники та навчальні посібники не давали необхідного для навчання фактажу. Наразі, ситуація змінилася: учню, особливо в старших класах, не цікаво слухати вчителя, який переважно репродукує різної ступені матеріал підручника. При цьому, доступ до мережі Інтернет відкриває перед учнями набагато цікавіший та різноманітніший світ історії. Спроби ряду вчителів перейти до навчання з використанням сучасних інформаційних технологій, підібравши до класичної розповіді чи розповіді-бесіди презентаційний ряд з відео- чи звукоуривками, дещо піднімають статус учителя. Проте, мережа Інтернет, містить набагато більше відео- та

звукоряду. Сучасний учитель відверто програє як джерело накопичення фактів.

Як у схожій ситуації діють учителі літератури? Вони теж на уроці накопичують факти, зачитуючи чи переказуючи літературні твори? Ні, там від класу до класу відбувається перехід етапу накопичення фактів (*читання творів*) за межі уроків як домашнє завдання. Так, в межах уроку створюється домінування розвивальної та виховної мети.

Чи можна щось подібне здійснити при вивченні історії? Так.

У методиці навчання історії відоме поняття «випереджаюче навчання». Спираючись на досвід такого навчання, структура навчання буде мати такий вигляд:

Компонент процесу навчання	Стимулюючо-мотиваційний	Цільовий	Зміст навчання	Діагностичний	Оцінювально-результативний
			Операційно-діяльнісний		
Етап процесу навчання	Підготовка до навчання	Визначення мети і завдань	Ознайомлення із новим матеріалом	Закріплення нового матеріалу	Перевірка навчальних досягнень
Етап уроку	Активізація опорних знань	Визначення теми, мети і завдань	Вивчення новини	Закріплення нового матеріалу	Перевірка домашньої роботи
Місце навчання	Закінчення уроку		Самостійна підготовка	Початок уроку	

При цьому структура уроку буде такою:

I. Організаційний момент (1-2 хв.). Стандартний елемент уроку, що має за мету налаштувати клас на робочу обстановку і включає:

- вітання вчителя і учнів;
- перевірку присутності учнів;
- підготовку обладнання уроку;
- організацію робочого місця учнів;
- психологічну підготовку учнів до роботи.

II. Нагадування актуальності, теми, мети і завдань уроку (2-3 хв.). Етап має завдання нагадати актуальність теми, її суть, встановити план роботи учнів на уроці. Провідний метод – бесіда.

III. Закріплення і перевірка навчального матеріалу (30-35 хв.). Головний етап уроку, на якому самостійно отримані історичні факти, події, явища піддаються обробці за допомогою критичного мислення та отримують

оцінку. Певну кількість фактів можна засвоїти безпосередньо на уроці, опрацюючи текстові та візуальні джерела. Етап має ряд завдань:

- визначити рівень засвоєння матеріалу учнями і оцінити його;
- визначити систематичність роботи учня над матеріалом предмету;
- забезпечити правильність і повноту знань в результаті виявлення помилок і неточностей, доповнень;
- підвищити міцність знань в результаті повторення, ознайомлення з додатковим матеріалом;
- розвинути вміння учнів працювати із різними джерелами знань;
- розвинути критичне мислення;
- формувати навчальні компетентності;
- прищепити суспільні цінності.

IV. Активізація опорних знань з нової теми (2-5 хв.). Підведення підсумків навчального матеріалу та зв'язки із іншими історичними темами можуть стати основою для постановки нової теми. Учні повинні відмітити, що для вирішення поставленого питання необхідне накопичення інформаційних ресурсів. Етап проходить у різних формах:

- вступна бесіда – вчитель задає учням запитання, які допомагають їм поновити у пам'яті необхідні для сприйняття нового матеріалу знання;
- постановка під час бесіди проблемно-пізнавальної проблеми, що надає сприйняттю навчального матеріалу більшу активність і цілеспрямованість;
- ввідне слово вчителя;
- робота з епіграфом;
- міні-вистава;
- мозковий штурм тощо.

V. Визначення актуальності, теми, мети і завдань нової теми (2-5 хв.). Етап необхідний для усвідомлення суті домашнього завдання та механізмів його виконання. Саме тому, учень має розуміти як загальну тему наступного уроку, так і ключові його питання. Питання для старшокласників, звичайно, варто ставити не репродуктивного, а проблемного характеру.

VI. Підведення підсумків уроку, виставлення оцінок (1-2 хв.). Стандартний елемент уроку.

Як можна класифікувати урок з такою структурою? На нашу думку, за типом його можна назвати «Урок новини», оскільки учні на уроці працюють з новим щойно опрацьованим вдома матеріалом. За формою, залежно від наповнення навчальними методами та технологіями, це урок-семінар, урок-практикум, проблемний урок тощо.

Урок-семінар проводиться на основі тих тем уроку, які ґрунтуються на опрацюванні учнями науково-адаптованих та наукових текстів. Під науково-адаптованими текстами мається на увазі текст підручника та навчальних посібників, під науковими – наукові статті та монографії. Завдання семінару: перевірити якість засвоєння вивченого матеріалу; розвивати вміння самостійно працювати з підручником та додатковою літературою, виявляти інтелектуальні здібності учнів, спрямувати навчання на практичне застосування знань; навчити учнів застосовувати знання, набуті на практиці, для аналізу різних процесів тощо. Певну частину часу уроку (до 10 хв.) на семінарському занятті можна виділити на реферативні повідомлення. При підготовці семінарського заняття учні можуть скласти конспект прочитаного, систематизувати зміст прочитаного у вигляді логічних схем та таблиць.

З метою набуття школярами історичної та інших компетентностей та відповідно до державних вимог із загальноосвітньої підготовки учнів окремою структурною складовою програми 2012 року вперше стають спеціальні уроки – практичні заняття. Дана форма заняття запроваджується із п'ятого класу і присутня, практично в кожному розділі історичних курсів.

Практичні заняття з історії відрізняються від практичних та лабораторних робіт з природничих предметів. Такі заняття в курсі історії мають подвійну мету: є способом вивчення нового матеріалу на основі опрацювання історичних джерел та важливим засобом формування предметних умінь і навичок учнів. Кожне із запропонованих практичних занять

присвячується певній темі та передбачає переважно самостійну роботу учнів над окремими питаннями теми з використанням різноманітних джерел знань (*підручники, де вміщено тематичні історичні джерела – як текстові, так і візуальні, довідкові матеріали, запитання і завдання, Інтернет-ресурси, фонди музеїв, місцеві історичні пам'ятки, оглянуті учнями*). Відповідно до вікових можливостей учнів та історичного контексту практичні заняття мають сприяти напрацюванню школярами навичок аналізу різних історичних джерел, розумінню ними важливості таких категорій, як час і простір, зміни та безперервність, причини і наслідки, значущість подій та процесів, культурна різноманітність, важливість доказів і можливість різних інтерпретацій.

З метою забезпечення ефективності практичного заняття учителю треба: підготувати учнів до виконання практичної роботи, тобто щоб вони не тільки добре знали зміст теоретичного матеріалу, на основі якого виконуватиметься практична робота, а й були ознайомлені з прийомами її виконання; забезпечити всіх учнів посібниками, приладами, інструментами, довідниками; контролювати хід виконання роботи, вчасно приходити на допомогу учням, не обмежуючи їхньої активності та самостійності; аналізувати та оцінювати виконання практичного завдання. Практичні завдання мають, як правило, тренувальний характер. При цьому інструктаж учителя повинен бути конкретним і зрозумілим, можливі неодноразові повторення, нагадування у процесі поетапного виконання практичної роботи. Після набуття учнями практичних навичок і вмінь завдання ускладнюються, а інструктаж спрощується.

Урок-конференція – комплексна форма узагальнення результатів самостійної пізнавальної діяльності учнів під керівництвом учителя, що здійснюється завдяки спільним зусиллям учителя й учнів. Метою конференції є поглиблення, зміцнення та розширення знань учнів; формування позитивного ставлення до самостійної пошукової роботи; розвиток і саморозвиток творчих здібностей учнів, їх активності; створення

передумов самовиховання, самовдосконалення, самовизначення учнів.

Змістом підготовки даного уроку є підготовка частиною учнів доповідей на конкретну тему.

Проблемний урок – урок, в основу якого покладено використання навчальних проблем у викладанні та залучення школярів до активної участі у вирішенні цих проблем. Під навчальної проблемою розуміють завдання, запитання або завдання, вирішення яких не можна отримати за готовим зразком. Від учнів вимагається прояв самостійності і оригінальності.

Урок новини широко відкритий до реалізації його рольових («круглий стіл», «суд», «прес-конференція», «журналістське розслідування», «кінофестиваль» тощо) та ерудитних форм (вікторина, «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Поле чудес», «Авкціон» тощо).

Відмітимо сильні сторони уроку новини:

- зміщення пріоритетів мети навчання (*домінування розвивальної та виховної мети*);
- економія часу (*етап накопичення знань перенесено поза урок*);
- розширення кола навчальних методів, технологій, засобів (*коло методів опрацювання матеріалів набагато ширше, ніж засвоєння*);
- зростання інтересу до уроку (*учитель перетворюється із тлумача підручника у організатора цікавих історичних розвідок*);
- зростання мотивації поглибленого вивчення теми (*знайдена самостійно позапідручкова інформація активно залучається до навчання та належно оцінюється*).

Відмітимо проблемні сторони уроку новини:

- ускладнення роботи вчителя (*розповідати навчальний матеріал легше, ніж організувати роботу по його опрацюванню*);
- необхідна наявність в учнів уміння самостійно вивчити історичний матеріал (*для цього від молодших класів має бути поступове наростання частки самостійно здобутого матеріалу*);
- необхідний доступ до історичних джерел вдома (*мережа Інтернет*) та на

уроці (*тут варто згадати проблему шкільних історичних хрестоматій*).

Отже, зміна акцентів діяльності учителя із викладацької до наставницької дозволить створити передумови для якісного формування компетентностей вищого рівня (*умінь працювати з джерелами знань, здійснювати операції аналізу, синтезу і оцінювання історичних, та і сучасних суспільних, фактів, подій, явищ, процесів*).

Перспективи подальших розвідок висвітленої проблеми варто відмітити такі:

- експериментальна апробація різних варіантів уроку новини;
- визначення специфіки етапу «Визначення актуальності, теми, мети і завдань нової теми»;
- накопичення проблемних запитань та завдань для уроків історії;
- підготовка хрестоматій історичних джерел з історії (*не лише текстових, а й візуальних*).

Література

1. Баханов К. Професійний довідник вчителя історії. - Х.: Вид. група «Основа», 2011. - 239 с.
2. Історія епохи очима людини. Україна та Європа у 1900–1939 роках: Навч. посібн. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Ю. Комаров, В. Мисан, А. Осмолівський та ін. – Київ: Генеза, 2004. – 256 с.: іл., карти.
3. Левітас Ф. Сучасний урок: основні вимоги до організації навчального процесу // Історія в школі. - 2006. - №12. – С. 26-32.
4. Мисан В. Сучасний урок історії: традиція і новаторство. Навчально-методичний посібник. - Рівне: МЕРУ ім. С. Дем'янчука, 2008. – 118 с.
5. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.: іл.
6. Приходько А. Урок та інші форми навчання у сучасній методиці викладання історії // Історія в школі. - 2006. - №2. – С. 32-36; №3. – С. 34-36.
7. Терно С.О. Критичне мислення — сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. О. Терно. - Запоріжжя: Просвіта, 2009. - 268 с.
8. Шарко В.Д. Сучасний урок: технологічний аспект / Посібник для вчителів і студентів. – К., 2006. – 220 с.